

(इंग्रजीत टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

[१९९६] ३ एस. सी. आर. २५०

जगदीश नारायण आणि इतर.

विरुद्ध

उत्तर प्रदेश राज्य

मार्च 12, 1996

[न्यायमूर्ती डॉ. ए. एस. आनंद आणि एम. के. मुखर्जी.]

भारतीय दंड संहिता, 1860 :

कलम 148, 302/34, 302/149- हत्येचा आरोप असलेल्या पाच व्यक्ती-न्यायचोक्षी न्यायालयाद्वारे दोषमुक्ति - अपील-दोन आरोपींचा अपील प्रलंबित असताना मृत्यू झाला- उच्च न्यायालयाने आरोपींपैकी एकाला सोडून दिले आणि उर्वरित दोघांना कलम १४८ आणि ३०२/१४९ अंतर्गत दोषी ठरवले- असे म्हटले की उच्च न्यायालयाला कलम १४८ आणि ३०२/१४९ अंतर्गत दोषसिद्धी अभिलेखनाचा अधिकार नाही- 148 अंतर्गत दोषसिद्धी रद्द केल्या जाते-कलम 302/149 खालील दोषसिद्धी ३०२/३४ या कलमा अंतर्गत बदलविण्यात आली.

फौजदारी प्रक्रिया संहिता, 1973:

कलम 157, 161, 162, 379 - हत्येचा गुन्हा- तपास अधिकाऱ्याने तयार केलेला स्थळ आराखडा - ज्या ठिकाणाहून गोळ्या झाडल्या गेल्या ते ठिकाण आराखड्यात दाखवल्या गेल्या नाहीत, असे म्हटले गेले की त्या ठिकाणच्या तपासाला या आधारावर दोष देता येणार नाही, कारण तपास अधिकारी घटनेचा साक्षीदार नव्हता आणि त्याने साक्षीदारांकडून खात्री पटवल्यानंतर ती जागा दाखवली असती, तर त्याला कलम १६२ चा फटका बसला असता.

पुरावा कायदा, 1872:

कलम ६०- तपास अधिकाऱ्याने तयार केलेली स्थळ आराखडा - चा मजकूर - साक्ष मुल्य -स्पष्टीकरण.

अपीलकर्ता क्रमांक 1, त्याच्या दोन मुलांसह आणि दोन मित्रांसह, त्यापैकी एक अपीलकर्ता क्रमांक 2 होता, त्याच्यावर दंगलीचा आणि अभियोग साक्षीदार क्रमांक १ चे वडील असलेल्या त्याच्या सावत्र भावाच्या हत्येचा खटला चालवण्यात आला. अभियोग पक्षाचा खटला अश्या प्रकारे होता की घटनेच्या तारखेला अभियोग साक्षीदार क्रमांक १, त्याचे वडील आणि नोकर (अभियोग साक्षीदार २) बैलबंडी मध्ये ऊस घेऊन गिरणीत जात असतांना, बंदुकांसह प्राणघातक शस्त्रांनी सज्ज असलेल्या पाच आरोपींनी त्यांना अडवले. अपीलार्थी क्रमांक 1 ने अभियोग साक्षीदाराच्या वडिलांवर गोळ्या झाडल्या, जो पायी गाडीच्या मागे चालत होता आणि त्याच्याकडे बंदूकही होती. पीडित खाली पडला आणि अपीलकर्ता क्रमांक 1 च्या दोन मुलांनी केलेल्या प्रोत्साहनावर, अपीलकर्ता क्रमांक 2 ने पीडितावर गोळी झाडली. त्यानंतर मयताच्या ढिंकासह (बंदूकीसह) हल्लेखोर पळून गेले. अभियोग साक्षीदार क्रमांक १ ने एफ. आय. आर. दाखल केला ज्यावर गुन्हा दाखल करण्यात आला आणि अभियोग साक्षीदार क्रमांक ६ ने तपास सुरू केला, ज्याची परिणती पाच आरोपींच्या खटल्यात झाली.

प्रत्यक्ष साक्षीदारांच्या पुराव्यांमध्ये आणि कलम 161 Cr.P.C.अंतर्गत नोंदविलेल्या त्यांच्या बयाणांमध्ये मध्ये इतर गोष्टी बरोबर विरोधाभास असल्याचे सांगत न्यायचौकशी न्यायालयाने आरोपींची निर्दोष मुक्तता केली आणि ज्या ठिकाणाहून गोळ्या झाडल्या गेल्या ते ठिकाण आराखड्यात तपास अधिकाऱ्याने दाखवले नसल्यामुळे तपास सदोष होता. राज्य सरकारने उच्च न्यायालयात अपील दाखल केली. दरम्यान दोन आरोपींचा मृत्यू झाला. उच्च न्यायालयाने उर्वरित आरोपींपैकी एकाची निर्दोष मुक्तता केली परंतु अपीलकर्त्यांचा निर्णय फिरवून त्यांना दोषी ठरवले आणि भां.द. वी . च्या कलम 148 आणि 302 आणि 149 अंतर्गत शिक्षा सुनावली.

यामुळे व्यथित झालेल्या अपीलकर्त्यांनी अपील दाखल केली.

अपील फेटाळत, या न्यायालयाने म्हटले :

अपीलकर्त्यांनी झाडलेल्या दोन गोळ्यांमुळे पीडिताचा मृत्यू झाला हे सिद्ध करण्यात अभियोग पक्ष यशस्वी झाला आणि न्यायचौकशी न्यायालयाने निदर्शनास आणून दिलेल्या त्रुटीमुळे प्रत्यक्ष साक्षीदारांच्या पुराव्यांमध्ये कोणत्याही प्रकारे बिघाड होऊ शकला नसता

किंवा त्याचा अभियोग प्रकरणावर परिणाम होऊ शकला नसता, असे उच्च न्यायालयाने म्हटले. ज्या विरोधाभासांमुळे न्यायचौकशी न्यायालयाला तपास अधिकाऱ्यासमोर काही विधाने करण्याच्या त्यांच्या अकृतींशी संबंधित प्रत्यक्षदर्शींवर अविश्वास ठेवण्यास भाग पाडले गेले, जे त्यांनी न्यायालयासमोर केले. अकृती इतके किरकोळ आणि क्षुल्लक होते की ते अजिबात आक्षेपार्ह नव्हते.

[258- सी; 257-जी; 254-जी-एच; 255-ए]

2.1. दोन्ही अभियोग साक्षीदार 1 आणि 2 हे सर्वात संभाव्य साक्षीदार होते, कारण ते महत्वपूर्ण वेळी मयत व्यक्तीसोबत होते आणि उलटतपासणीचा तपशीलवार शोध घेऊनही त्यांना बदनाम करण्यासाठी किंवा त्यांचे खंडन करण्यासाठी बचाव पक्षाकडून काहीही निष्पन्न होऊ शकले नाही. [258- ब]

2.2. याव्यतिरिक्त, एफ. आय. आर. जो अभियोग साक्षीदार क्रमांक 1 ने घटनेच्या अर्ध्या तासाच्या आत त्वरित दाखल केला, अभियोग साक्षीदार क्रमांक ला पूर्णपणे पुष्टी देतो. शवविच्छेदन करणाऱ्या डॉक्टरांचा पुरावा आणि मृत व्यक्तीच्या अंगावर आढळलेल्या बंदुकीच्या दोन जखमा देखील वरील दोन प्रत्यक्षदर्शींच्या पुराव्याला पुष्टी देतो. [258-सी]

3.1. घटना घडली तेव्हा तपास अधिकारी घटनास्थळी उपस्थित नव्हता; आणि प्रत्यक्षदर्शींकडून याची खात्री करून घेतल्यानंतर ज्या ठिकाणाहून कथितपणे शॉर्ट्सचा मारा करण्यात आला होता ती जागा त्यांनी स्थळ आराखड्यात दाखवली असती, तर कलम 162 Cr.P.C द्वारे केल्या गेलेल्या पुराव्यांमध्ये ते मान्य केले जाऊ शकत नव्हते. [255-एच; 256-सी] एच 252]

3.2. तथापि, जर दिलेल्या प्रकरणात स्थळ आराखडा तपास अधिकाऱ्याने नव्हे तर आरेखकने तयार केला असेल, तर ज्या ठिकाणाहून गोळ्या झाडल्या गेल्या त्या ठिकाणासंदर्भात किंवा इतर साक्षीदारांकडून मिळालेल्या इतर तपशीलांना पुष्टी देणारा पुरावा म्हणून स्वीकारले जाईल. [257- बी-सी]

तोरी सिंग विरुद्ध उत्तर प्रदेश राज्य, ए. आय. आर. (1962) एस. सी. 399, यावर अवलंबून होते.

4. उच्च न्यायालयाने आरोपींपैकी एकाची निर्दोष मुक्तता केल्याने अपीलकर्त्यांना कलम 148 आणि आय. पी. सी. अंतर्गत दोषी ठरवणे कायदेशीररित्या न्याय्य ठरले नाही कारण अभियोग पक्षाचे हे सकारात्मक प्रकरण होते की केवळ पाच आरोपी हे बदमाश होते. ज्या पद्धतीने ही घटना घडली त्यावरून स्पष्टपणे सूचित होते की अपीलकर्त्यांचा खून करण्याचा समान हेतू होता, त्यामुळे ते आय. पी. सी. च्या कलम 34 च्या मदतीने हत्येसाठी दोषी ठरतात. त्याची दोषसिद्धी कलम 302/34 आय. पी. सी. मध्ये बदलविली जाते, परंतु जन्मठेपेची शिक्षा ही राखली आहे. [258-डी-एफ]

फौजदारी अपीलपीठ अधिकारिता : 1995 चा फौजदारी अपील क्रमांक 489.

अलाहाबाद उच्च न्यायालयाच्या 1980 च्या ए. नं. 2573 मधील 16.12.94 या तारखेच्या न्यायनिर्णय आणि आदेशावरून.

अपीलकर्त्यांसाठी के. जंजानी.

उत्तरवादींसाठी अनीस अहमद खान आणि ए. एस. पुंडिर.

न्यायालयाचा निर्णय यांनी दिला-

न्यायमूर्ती एम. के. मुखर्जी, जगदीश नारायण, अपीलकर्ता क्रमांक 1, त्याच्या दोन मुलांसह अवधेश आणि अविनाश आणि दोन मित्र रामेश्वर दयाल, अपीलकर्ता क्रमांक 2 आणि सूर्य प्रकाश यांच्यावर अतिरिक्त सत्र न्यायाधीश, पीलीभीत यांनी दंगली आणि त्याचा सावत्र भाऊ जितेंद्र नाथ याच्या हत्येसाठी खटला चालवला. खटला निर्दोष मुक्ततेत संपला आणि त्यामुळे राज्याने अपील दाखल केले. अपील प्रलंबित असताना अवधेश आणि सूर्य प्रकाश यांचे निधन झाले आणि परिणामी त्यांचे अपील रद्द करण्यात आले. इतरांच्या संदर्भात, उच्च न्यायालयाने अविनाशच्या निर्दोष मुक्ततेला दुजोरा दिला, परंतु दोन अपीलकर्त्यांची (त्यातील उत्तरवादींची) निर्दोष मुक्तता फिरवली आणि त्यांना कलम 148 आणि आय. पी. सी. सह वाचन केलेल्या कलम 149 आय. पी. सी. अंतर्गत दोषी ठरवले आणि शिक्षा सुनावली. वरील दोषसिद्धी आणि शिक्षेच्या आदेशाला फौजदारी प्रक्रीया संहिता च्या कलम ३७९ अन्वे या अपीलात आव्हान देण्यात आले आहे.

अभियोग पक्षाचा खटला अश्याप्रकारे आहे की दिनांक 11 फेब्रुवारी 1977 रोजी मृत, त्याचा मुलगा अचल कुमार (अभियोग साक्षीदार क्रमांक 1) आणि त्याचा नोकर देवी राम (अभियोग साक्षीदार क्रमांक 2) हे बैलगाडीतून ऊसाचे वजन करण्यासाठी त्यांच्या मार गावातून बिलसांडा येथील गिरणीत ऊस घेऊन जात होते. तर अभियोग साक्षीदार क्रमांक 1 आणि 2 बैलगाडीत होते आणि नंतरचा तो चालवत होता, मृतक पायी गाडीच्या पाठीमागे चालत होता. दुपारी 2 वाजता किंवा सुमारे, जेव्हा गाडी कच्च्या रस्त्या वरील नाला ओलांडून एका राम औतार च्या शेतात पोहोचली, तेव्हा पाच आरोपी व्यक्ती प्राणघातक बंदुकांसह शस्त्रसज्ज असलेल्या पेंढ्याच्या ढिगाऱ्यामधून बाहेर आले. त्यानंतर अपीलकर्ता क्रमांक 1 ने जितेंद्र नाथ यांच्यावर गोळ्या झाडल्या आणि त्याला खाली पाडले. मृत व्यक्तीजवळ असलेली बंदूकही खाली पडली. अविनाश आणि अवधेश यांच्या सांगण्यावरून अपीलकर्ता क्रमांक 2 यानेही जितेंद्र नाथ यांच्यावर गोळी झाडली. त्यानंतर हल्लेखोर मृत व्यक्तीची बंदूक घेऊन पळून गेले.

त्यानंतर अचल कुमार (अभियोग साक्षीदार क्रमांक 1) याने एक मैल अंतरावर असलेल्या बिलसांडा पोलीस ठाण्यात धाव घेतली आणि घटनेची माहिती दिली. त्या माहितीवरून आरोपी व्यक्तींविरोधात गुन्हा दाखल करण्यात आला आणि निरीक्षक डी. आर. थापल्याल (अभियोग साक्षीदार क्रमांक 6) यांनी तपास सुरू केला. तो इतर पोलीस कर्मचार्यांसह घटनेच्या ठिकाणी गेला आणि मृतदेहाची चौकशी केल्यानंतर तो शवविच्छेदनासाठी पाठवला. त्याने जागेचा आराखडा तयार केला आणि त्या ठिकाणाहून काही रक्ताने माखलेली माती, दोन गोळ्या आणि एक जोडी बूट जप्त केले. तपास पूर्ण झाल्यावर त्याने आरोपी व्यक्तींविरुद्ध आरोपपत्र सादर केले आणि कालांतराने हे प्रकरण सत्र न्यायालयाकडे सोपवण्यात आले. आरोपींनी त्यांच्याविरुद्ध लावलेल्या आरोपांबद्दल दोषी नसल्याची कबुली दिली आणि त्यांचा बचाव असा होता की त्यांना चुकीच्या पद्धतीने अडकवले गेले होते. आरोपी व्यक्तींविरुद्ध लावलेले आरोप कायम राखण्यासाठी फिर्यादीने अचल कुमार (अभियोग साक्षीदार क्रमांक 1) आणि देवी राम (अभियोग साक्षीदार क्रमांक 2), जे कथितपणे बैलबंडीमध्ये होते आणि दया राम (अभियोग साक्षीदार क्रमांक 3), ज्याने दावा केला होता की तो प्रत्यक्ष वेळेत रस्त्या वरून रस्त्यावरून जात होता, त्यांच्या डोळ्यांनी पाहिलेल्या नोंदींवर भर दिला. याव्यतिरिक्त, अभियोग पक्षाने मृतकचे

शवविच्छेदन करणाऱ्या डॉक्टर, तपास अधिकारी आणि इतर काही जी औपचारिक साक्षीदारांची तपासणी केली. प्रत्यक्षदर्शीच्या पुराव्यावर आणि त्या बाबतीत फिर्यादीच्या खटल्यावर अविश्वास ठेवण्याची न्यायचौकशी न्यायालयाने दिलेली कारणे खालीलप्रमाणे आहेत :

(i) प्रत्यक्षदर्शीची साक्ष कलम 161 Cr.P.C अंतर्गत नोंदवलेल्या त्यांच्या पूर्वीच्या विधानांशी विरोधाभासी ठरली.

(ii) प्रत्यक्षदर्शीच्या म्हणण्यानुसार, मृत व्यक्तीवर सैत (रस्ता) वरून जात असताना हल्ला करण्यात आला होता, त्याचा मृतदेह (राम औतार च्या) शेतात सापडला होता आणि या विसंगतीशी जुळवून घेण्यासाठी फिर्यादी पक्षाने कोणतेही स्पष्टीकरण दिले नव्हते.

(iii) जरी तपास अधिकाऱ्याने कबूल केले की त्याला अगदी सुरुवातीपासूनच ज्या ठिकाणाहून गोळ्या झाडल्या गेल्या त्या ठिकाणाच्या महत्त्वाबद्दल जाणीव होती, तरी त्याने तयार केलेल्या स्थळ आराखड्यात ती जागा दर्शविली नाही आणि अशा अपयशामुळे तपास सदोष आणि संशयास्पद झाला;

(iv) मृतदेहाजवळ सापडलेली पादत्राणे कोणाची होती हे शोधण्याचा तपास अधिकाऱ्याने कोणताही प्रयत्न केला नाही; आणि

(v) मृत व्यक्तीचे इतर व्यक्तींशीही वैर होते हे दाखवण्यासाठी आरोपी व्यक्तींच्या वतीने अनेक कागदपत्रे दाखल करण्यात आली होती आणि म्हणूनच, जितेंद्र नाथ यांची हत्या करण्याची शक्यता असलेल्या व्यक्ती फक्त तेच होते असे म्हणता येणार नाही, विशेषतः जेव्हा त्याच्याकडे बंदूक होती.

दोषमुक्तीचा आदेश पलटवून आणि आक्षेपित आदेश पारित करताना उच्च न्यायालयाने वरील निष्कर्षांच्या प्रकाशात प्रथम पुराव्यांचे पुनर्मूल्यांकन केले आणि हे दाखवून दिले की त्यातील प्रत्येक निष्कर्ष विकृत होता. त्यानंतर दोषसिद्धीच्या आधारावर सुरक्षितपणे विश्वास ठेवला जाऊ शकतो की नाही हे निश्चित करण्यासाठी त्याने तीन प्रत्यक्ष साक्षीदारांच्या पुराव्याला विचारात घेतले. अशा विचारांवरून उच्च न्यायालयाला असे आढळले की अभियोग साक्षीदार क्रमांक 1 आणि 2 हे सर्वात संभाव्य आणि नैसर्गिक साक्षीदार होते आणि त्यांचा पुरावा विश्वासाह

होता. तथापि, उच्च न्यायालयाने अभियोग साक्षीदार क्रमांक 3 चा पुरावा सोडला कारण, त्यानुसार, तो स्वतंत्र साक्षीदार नव्हता. उच्च न्यायालयाला पुढे असे आढळले की अभियोग साक्षीदार क्रमांक 1 चा पुरावा घटनेच्या अर्ध्या तासाच्या आत दाखल केलेल्या एफआयआरद्वारे आणि दोन्ही अभियोग साक्षीदारांच्या पुराव्यांद्वारे पूर्णपणे पुष्टी करतो. अभियोग साक्षीदार क्रमांक 1 आणि 2 हे वैद्यकीय पुराव्यांद्वारे पुष्टी केलेले होते.

हे एक वैधानिक अपील असल्याने, आम्ही स्वतःसाठी, अभियोग पक्षाने सादर केलेल्या पुराव्याचा (बचाव पक्षाद्वारे कोणताही पुरावा नव्हता), विशेषतः अभियोग साक्षीदार 1 आणि 2 चा, खाली दिलेल्या न्यायालयांचे निर्णय लक्षात घेऊन, काळजीपूर्वक वापर केला आहे; आणि आम्ही असे सांगण्यास विवश आहोत की अपीलकर्त्यांची निर्दोष मुक्तता करण्यासाठी न्यायचौकशी न्यायालयाने मांडलेली कोणतीही कारणे कायम ठेवली जाऊ शकत नाहीत. ज्या विरोधाभासांमुळे न्यायचौकशी न्यायालयाने तपास अधिकाऱ्यासमोर काही विधाने करण्याच्या त्यांच्या चुकांशी संबंधित प्रत्यक्षदर्शीवर अविश्वास ठेवण्यास भाग पाडले, जे त्यांनी न्यायालयासमोर केले. त्याचे अवलोकन केल्यावर असे आढळून आले आहे की वगळलेले इतके किरकोळ आणि क्षुल्लक होते की ते अजिबात विरोधाभास नव्हते. या निकालाची प्रासंगिकता टाळण्यासाठी, आम्ही, तथापि, या संदर्भात न्यायचौकशी न्यायालयाचा पूर्णपणे चुकीचा दृष्टीकोन स्पष्ट करण्यासाठी, एकाचा संदर्भ देण्याशिवाय त्यांचे तपशील देणे टाळतो. अभियोग साक्षीदार 2 ने साक्ष दिली की गाडी चालवताना तो ऊसाच्या बंडलवर बसला होता परंतु कलम 161 Cr.P.C अंतर्गत नोंदवलेल्या त्याच्या जबाबात त्याने असे म्हटले नाही की तो तसा बसला होता. खरे तर, या किरकोळ वगळण्यामुळेच न्यायचौकशी न्यायालयाला अभियोग साक्षीदार 2 चा पूर्णपणे अविश्वसनीय पुरावा सापडला.

मृत व्यक्तीवर हल्ला झाला आणि त्याचा मृतदेह सापडला त्या ठिकाणाबद्दलची विसंगती दूर करण्याचा अभियोग पक्षाने कोणताही प्रयत्न केला नाही या न्यायचौकशी न्यायालयाच्या टिप्पणीबाबत, आम्ही उच्च न्यायालयाच्या निरीक्षणांशी पूर्णपणे सहमत आहोत की वरील टिप्पणी पुराव्यांचा विचार न केल्याचा परिणाम होती. अभियोग साक्षीदार 1 ने साक्ष दिली की गाडी

कच्च्या रस्त्यावर जात असताना आणि ती त्या ठिकाणी पोहोचली होती जिथे रस्ता पूर्वेकडे वळला होता, त्याचे वडील पगडंडीकडे (डोंगराळ सर्किटर ट्रॅक) गेले जे राम औतारच्या शेतातुन जाते. अभियोग साक्षीदार 6 च्या पुराव्यानुसार, जितेंद्रचा मृतदेह पगडंडीजवळ पडलेला आढळला आणि त्याने तेथे मरनान्वेषण चौकशी केली. अभियोजन पक्षाच्या साक्षीदारांच्या पुराव्यांवरून हे स्पष्टपणे सिद्ध होते की जितेंद्रनाथ ज्या ठिकाणी त्याचा मृतदेह पडला होता, त्याच ठिकाणी त्याचा मृत्यू झाला. त्यामुळे या संदर्भात न्यायचौकशी न्यायालयाचा निष्कर्ष हा विकृत असल्याचे म्हटले पाहिजे.

अपीलकर्त्यांनी ज्या ठिकाणी कथितपणे गोळ्या झाडल्या त्या जागेचे संकेत त्यांनी तयार केलेल्या स्थळ आराखड्यात तपास अधिकाऱ्याने देण्यात अपयशी ठरल्याबद्दल न्यायचौकशी न्यायालयाच्या पुढील टीकेला उत्तर देताना, उच्च न्यायालयाने असे म्हटले की अशा अपयशामुळे प्रत्यक्षदर्शींच्या सत्यतेवर परिणाम होत नाही आणि तपास अधिकाऱ्याच्या बाजूने केवळ चूक होते. आमच्या मते, न्यायचौकशी न्यायालयावरील टीका किंवा उच्च न्यायालयाने त्याच्या खंडनामध्ये नमूद केलेले कारण कायदेशीररित्या टिकू शकत नाही. स्थळ आराखडा तयार करताना तपास अधिकारी निश्चितपणे तो जे पाहतो आणि निरीक्षण करतो त्याची नोंद करू शकतो, कारण तो त्याच्या वैयक्तिक ज्ञानावर आधारित थेट आणि ठोस पुरावा असेल; परंतु, घटना घडली तेव्हा तो स्पष्टपणे उपस्थित नव्हता म्हणून, ज्या व्यक्तींनी घटना पाहिली होती त्यांच्याकडून तो केव्हा, कुठे आणि कसा झाला याबद्दल त्याला माहिती मिळवावी लागेल. जेव्हा एखादा साक्षीदार दुसऱ्या कोणाकडून ऐकलेल्या गोष्टींबद्दल साक्ष देतो तेव्हा हा पुरावा म्हणून ऐकण्यात सामान्यतः स्वीकारार्ह नसतो, परंतु ज्या व्यक्तीसाठी त्याने ऐकले आहे त्या व्यक्तीची पुरावा कायद्याच्या कलम 60 च्या अर्थातर्गत थेट पुरावा देण्यासाठी तपासणी केली गेली तर त्या व्यक्तीचा पुरावा कलम 157 Cr.P.C नुसार दुसऱ्याला पुष्टी देण्यासाठी योग्य ठरेल. तथापि, जेव्हा तो संहिता किंवा फौजदारी प्रक्रियेच्या बाराव्या अध्यायानुसार एखाद्या गुन्ह्याचा तपास करीत असतो तेव्हा पोलिस अधिकाऱ्याला दिलेले असे विधान कलम 162 (1) Cr.P.C मधील निर्बंध लक्षात घेऊन, कलमाच्या उप-कलम (२) लागू होतो अश्या प्रकरणाशिवाय केवळ त्याच्या (निर्मात्याला) त्याच्या

तरतुदीनुसार विरोध करण्यासाठी वापरला जाऊ शकतो. याचा अर्थ असा आहे की जर स्थळ आराखड्यामध्ये असेल तर अभियोग साक्षीदार ६ ज्या ठिकाणाहून गोळ्या झाडण्यात आल्या होत्या, ते ठिकाण देखील प्रत्यक्षदर्शी कडून खात्री केल्यावर दाखवले असेल तर ते कलम 162 Cr.P.C द्वारे उदभवलेल्या पुराव्यांमध्ये मान्य केले जाऊ शकत नव्हते. या विषयावरील कायदा या न्यायालयाने तोरी सिंग विरुद्ध यू. पी. राज्य, ए. आय. आर. (1962) एस. सी. 399 या प्रकरणातील न्यायाधीश मंडळाच्या खंडपीठाने थोडक्यात मांडला आहे. त्या प्रकरणात अपीलकर्त्याच्या वतीने असा युक्तिवाद करण्यात आला होता की जर एखाद्याने रेखाचित्र नकाशा पाहिला, ज्यावर मृत व्यक्तीला मारण्यात आल्याचे म्हटले गेले होते, आणि त्याची तुलना अभियोग साक्षीदारांच्या विधानांशी आणि वैद्यकीय पुराव्यांशी केली, तर मृत व्यक्तीला झालेली दुखापत शरीराच्या भागावर झाली. वरील युक्तिवाद फेटाळताना या न्यायालयाने इतर गोष्टींबरोबरच असे निरीक्षण नोंदवले :

" स्केच नकाशावरील खुण उपनिरीक्षकाने लावली होती, जो स्पष्टपणे घटनेचा प्रत्यक्षदर्शी नव्हता. प्रत्यक्ष साक्षीदारांची विधाने घेतल्यानंतरच तो तती तिथे लावू शकला असता. स्केच नकाशावरील जागेचे चिन्हांकन खरोखरच साक्षीदारांनी त्याला दिलेल्या विधानांच्या आधारे उपनिरीक्षकाचा निष्कर्ष नोंदवत आहे. फौजदारी प्रक्रिया संहितेच्या कलम 162 च्या तरतुदी लक्षात घेता हे आमच्या मते स्वीकारार्ह ठरणार नाही, कारण प्रत्यक्षदर्शींनी त्याला सांगितले की मृत व्यक्ती अशा ठिकाणी होता आणि जेव्हा त्याला मारण्यात आला होता तेव्हा तो उप-निरीक्षकाच्या विधानापेक्षा अधिक प्रभावी नाही. रेखाचित्र नकाशा जितका स्वीकारार्ह असेल तितका तो सब-इन्स्पेक्टरने घटनास्थळी स्वतः पाहिल्याचे सर्व सूचित करतो; परंतु साक्षीदारांनी उपनिरीक्षकांसमोर केलेल्या विधानांच्या आधारे रेखाचित्र-नकाशावर लावलेली कोणतीही खुण फौजदारी प्रक्रिया संहितेच्या कलम 162 च्या स्पष्ट तरतुदी लक्षात घेता स्वीकारली जाणार नाही कारण ती तपासादरम्यान पोलिसांना दिलेल्या निवेदनापेक्षा अधिक नसेल.

(भर दिला)

या मुद्द्यावर, हे नमूद करणे योग्य ठरेल की जर दिलेल्या प्रकरणात स्थळ आराखडा आरेखकाने तयार केला असेल-आणि तपास अधिकाऱ्याच्या नोंदींद्वारे नाही, तर ज्या ठिकाणाहून गोळ्या झाडल्या गेल्या त्या ठिकाणासंदर्भात किंवा इतर साक्षीदारांकडून मिळवलेल्या इतर तपशीलांना पुष्टी देणारा पुरावा म्हणून स्वीकारले जाईल, जसे या न्यायालयाने तोरी सिंगच्या प्रकरणात (वर नमूद केलेल्या) खालील परिच्छेदात निरीक्षण केले आहे :

" या न्यायालयाला आरेखकाने तयार केलेल्या आराखड्याच्या स्वीकारार्हतेवर विचार करण्याची संधी होती, ज्यामध्ये गुन्ह्याच्या वेळी हल्लेखोर आणि पीडित नेमके कुठे उभे होते हे साक्षीदारांकडून निश्चित केल्यानंतर, आरेखकाने सांता सिंग विरुद्ध पंजाब राज्य, ए. आय. आर. (1956) डी. एस. सी. 526 मधील नकाशातील ठिकानाच्या नोंदी केल्या. जर साक्षीदारांनी आरेखकाच्या विधानांची पुष्टी केली की त्यांनी त्याला ठिकाणे दाखवली आणि फौजदारी प्रक्रिया संहितेच्या कलम 162 ने त्याला धक्का लागणार नाही, तर अशी योजना स्वीकारली जाऊ शकते, असे मत मांडण्यात आले."

(भर दिला)

मृतदेहासमोर सापडलेल्या बुटांची जोडी कोणाची होती हे शोधण्यात तपास अधिकाऱ्याच्या अपयशामुळे न्यायचौकशी साल्याने फारसे काही करायला नको होते, परंतु हे प्रकरण परिस्थितीजन्य पुराव्यांवर नव्हे तर प्रत्यक्षदर्शींवर अवलंबून होते. जर या अभियोग पक्षाचा, अपीलकर्त्याविरुद्ध लावलेला आरोप ठोस पुराव्यांद्वारे सिद्ध करण्याचा हेतू असेल, तर ते बूट त्यांच्यापैकी एकाचे होते या परिस्थितीचा पुरावा निश्चितच दोषारोपास्पद ठरला असता, परंतु जेव्हा अभियोग पक्षाने प्रत्यक्षदर्शींच्या पुराव्यावर आपला खटला थांबवला तेव्हा तो प्रश्न अशा क्षणाचा नव्हता. कोणत्याही परिस्थितीत, उच्च न्यायालयाने योग्यरित्या निरीक्षण केल्याप्रमाणे, न्यायचौकशी न्यायालयाने दर्शविलेल्या कमतरतेमुळे प्रत्यक्ष साक्षीदारांच्या पुराव्यावर कोणत्याही प्रकारे परिणाम होऊ शकला नसता किंवा अभियोग खटल्यावर परिणाम होऊ शकला नसता. मृत व्यक्तीचे इतरांशी वैर होते या वस्तुस्थितीच्या संदर्भात अभियोजन खटल्यावर अविश्वास दाखवण्यासाठी न्यायचौकशी न्यायालयाने दिलेले शेवटचे कारण म्हणजे अशा प्रकारची सबब हि

एक मूर्खपणाच आहे कारण ज्याला हत्येसाठी दोषी ठरवले गेले असेल अशा कोणालाही ती उपलब्ध झाले असती. त्यामुळे, मृत व्यक्तीचे इतरांशी वैर असू शकते, परंतु खून कोणी केला या प्रश्नाचे उत्तर न्यायालयाला सादर केलेल्या पुराव्यांच्या आधारे द्यावे लागेल, असे निरीक्षण नोंदवून उच्च न्यायालयाला पूर्णपणे न्याय्य ठरवण्यात आले.

आता नोंदवलेल्या पुराव्याकडे येत असताना, आम्हाला असे आढळले आहे की अभियोग साक्षीदार 1 आणि 2 हे दोघेही सर्वात संभाव्य साक्षीदार होते, कारण ते भौतिक वेळी मृत व्यक्तीसोबत होते आणि उलटतपासणीचा तपशीलवार शोध घेऊनही बचाव पक्षाकडून त्यांना बदनाम करण्यासाठी किंवा त्यांचे खंडन करण्यासाठी काहीही निष्पन्न होऊ शकले नाही. याशिवाय, आम्हाला असे दिसते कि अभियोग साक्षीदार 1 ने घटनेच्या अर्ध्या तासाच्या आत त्वरित एफ. आय. आर. नोंदवला, ज्याद्वारे अभियोग साक्षीदार 1 ला पूर्णपणे पुष्टी दिली. डॉक्टरांचा पुरावा (अभियोग साक्षीदार 4), ज्याने शवविच्छेदन केले आणि ज्याला मृत व्यक्तीच्या अंगावर बंदुकीच्या गोळीच्या दोन जखमा आढळल्या, त्याने देखील वरील दोन प्रत्यक्षदर्शीच्या पुराव्याची पुष्टी केली. त्यामुळे, आम्ही उच्च न्यायालयाशी असहमत आहोत की, अभियोजन पक्ष हे सिद्ध करण्यात यशस्वी झाला की, अपीलकर्त्यांनी केलेल्या दोन गोळ्यांमुळे जितेंद्र नाथ यांचा मृत्यू झाला. तथापि, उच्च न्यायालयाने अवधेशच्या बाजूने दाखल केलेल्या निर्दोषतेच्या आदेशाच्या परिणामी, भादंवि च्या कलम १४८ आणि १४९/३०२ अंतर्गत अपीलकर्त्यांना दोषी ठरवण्यात कायदेशीरदृष्ट्या न्याय्य ठरले नाही, भादंवि चे कलम १४८ आणि १४९ कोणत्याही प्रकारे लागू होऊ शकले नाहीत-हे अभियोजन पक्षाचे सकारात्मक प्रकरण असल्याने की केवळ पाच आरोपी हे बदमाश होते. तथापि, ही घटना ज्या पद्धतीने घडली त्यावरून स्पष्टपणे सूचित होते की अपीलकर्त्यांचा जितेंद्र नाथ यांची हत्या करण्याचा समान हेतू होता आणि ते भादंवि च्या कलम 34 च्या मदतीने हत्येसाठी दोषी आहेत.

वरील निष्कर्षावर आम्ही भादंवि च्या कलम 148 अंतर्गत अपीलकर्त्यांची शिक्षा आणि दोषसिद्धी रद्द करतो; आणि भादंवि च्या कलम 302/149 अंतर्गत त्यांची शिक्षा बदलून 302/34

करतो परंतु पहिल्यासाठी लादलेल्या जन्मठेपेची शिक्षा कायम ठेवतो. वरील बदलांसह अपील फेटाळले जाते.

आर. पी.

अपील फेटाळली गेली.

अस्वीकरण

"या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याचा / तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही. तसेच, इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरीता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबाजवणीकरीता वैध मानला जाईल."